

ГЕОГРАФИЯ НА ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВАТА ПРОМИШЛЕННОСТ В БЪЛГАРИЯ

I.Значение и особености на ХВП.

Хранително-вкусовата промишленост е традиционен преработващ промишлен отрасъл и заема важно място в структурата на НС.Значението му се определя от предназначението на продукцията му . ХВП произвежда храни и други продукти, които задоволяват ежедневните потребности на хората и осигуряват нормалното функциониране на човешкия организъм. Това определя важното социално значение на отрасъла.

Отрасълът има и голямо стопанско значение, тъй като поддържа производствени връзки със селското стопанство /получава суровини и осигурява храни за животните/,машиностроенето /получава оборудване/, химическата промишленост /получава опаковки, екстракти и др./ ,транспорта, туризма , търговията и други стопански отрасли.

Хранително-вкусовата промишленост се отличава с редица характерни особености: разходите на суровини надвишава няколко пъти обема на готовата продукция ; отделните подотрасли имат различно предназначение на готовата си продукция; някои подотрасли като консервната промишленост имат изявена сезонност, поради сезонността в доставките на суровините от селското стопанство; наред с хранителни продукти, ХВП произвежда и готови и полуготови храни, с което се включва директно като основа на общественото хранене.

Характерна особеност на ХВП е и различното предназначение на готовата продукция. Някои продукти, като пиво, тютюневи изделия, месни изделия, сирене, кашкавал и др. се използват директно от населението. Други продукти, като брашното, олиото, захарта и др. могат да се използват както непосредствено от населението, така и като суровина в други подотрасли на ХВП /производството на хляб, консервната промишленост,

производството на шоколадови и захарни изделия и др./.

Хранително-вкусовата промишленост обхваща следните подотрасли:

месна; тютюнева; консервна; винарска; млекопреработвателна; мелничарска; маслодобивна; пивоварна; хлебопроизводство; производство на захар, захарни и шоколадови изделия;спиртоварна; производство на безалкохолни напитки. Тези подотрасли се различават както по естеството на произвежданата продукция, така и по обезпечеността със суровините и реализацията на продукцията.

Хранително-вкусовата промишленост се отличава сред останалите промишлени отрасли с високият дял на разходите за суровини/ 75,6%/ и малките разходи за заплати / 8,5%/ и социални осигуровки / 3,1%/.

II.Място на ХВП в структурата на промишлеността.

Мястото на отрасъла се определя от относителният му дял в ОПП, делът му в ОПФ, дял на заетите от тези в НС и промишлеността, участието в износа и вноса на страната ни. През последните 10 години ХВП има сравнително малък спад в продукцията си, но през последните няколко години делът ѝ в ОПП спадна от 20%/1995г./ на 19,7% през 1999г..Намаляването на дела ѝ се дължи главно на спада в производството, което се отразява и върху участието на ХВП в износа и вноса. През периода 1995-1998г. делът на ХВП в износа на страната ни спадна от 17% на 10,7%, а участието във вноса намаля от 7% на 6,5%.

Спадът на производството в ХВП се отрази негативно и върху заетостта в отрасъла. През 1940г. е имало 1771 предприятия към ХВП, в които са работили 33000д., а днес фирмите в отрасъла са над 12000, с 114000 заети,от които 91000 са в ч.сектор.По-голямата част от тях са съсредоточени в югозападният ,западният и източен Тракийско-Родопски региони.

В началото на 90-те години в отрасъла са били съсредоточени 9% от ОПФ в

промишлеността на страната ни, а през 1999г. - около 7% от ОПФ в Промишлеността. Намаляването на дела в заетите, в ОПФ, в износа на страната ни се дължат основно на спада в производството.

III. Фактори и условия за развитие и териториална организация. Развитието на ХВП и териториалната организация на производството ѝ са повлияни от множество фактори, които могат да бъдат групирани условно в 2 групи - природни и социално-икономически.

Природните фактори въздействат косвено върху развитието на ХВП чрез формирането на **суровинната база** на отрасъла, осигурявана от селското стопанство. Значението на суровинният фактор за развитието на ХВП е видно и от високите разходи за суровини / около 76% от себестойността на продукцията / в отрасъла. Именно суровинната база е и основата на агробизнеса.

В зависимост от употребяваната суровина отраслите на ХВП се разделят на:

1/. Отрасли преработващи суровини от растителен произход - консервната, растително-маслената, мелничарската, винарската, тютюневата и др.

2/. Отрасли, преработващи суровини с животински произход - месна, млечна.

3/. Други отрасли - бутилиране на минерални води, готварска сол и др.

Подотраслите, които изпитват най-силно влиянието на суровинния фактор са захарната, консервната, тютюневата и растително-маслената промишленост. До голяма степен суровинната база е предопределила и териториалното разположение на отрасли като мелничарската, месната, винарската и спиртоварната. В тази връзка предприятията от консервната промишленост, които произвеждат зеленчукови консерви са съсредоточени в центровете на зеленчукопроизводителните райони - Плевен, В. Търново, Горна Оряховица, Пазарджик и Пловдив.

Предприятията от плодово-консервната промишленост са концентрирани в централните райони на отглеждане на плодове - Сливен, Бургас, Благоевград, Кюстендил и др.

Предприятията от растително-маслодобивната промишленост са концентрирани главно в централните райони на отглеждане на слънчоглед - Полски Тръмбеш, Добрич, Бургас, Долна Митрополия и др.

Влиянието на суровинният фактор върху подотраслите на ХВП се определя както от високият дял на разходите за суровини и необходимостта от намаляване транспортните разходи, така и от нетранспортабилността на повечето селскостопански суровини .

Като цяло ХВП разполага с богата суровинна база, която е предпоставка за развитието на разнообразни производства.

Социално-икономически фактори са потреблението, работната сила и демографските ресурси като цяло, състоянието на транспортната инфраструктура, наличието на енергийни източници, изискванията по опазването на природната среда, техническото състояние на преработващите мощности, наличието на инвестиции и др. Най-силно влияние оказват социално-икономическите фактори върху пивоварната промишленост, хлебопроизводството, производството на захарни и шоколадови изделия, производството на безалкохолни напитки, производството на прясно месо за консумация и др. Върху развитието на тези подотрасли влияние оказва предимно факторът “потребление”, тъй като готовата им продукция е нетранспортабилна и нетрайна. Териториалното ориентиране на предприятията от различните подотрасли според най-силно влияещите им фактори води до снижаването на себестойността на продукцията и разширяването на потреблението им.

Качеството на продукцията, нейната цена и пазари до голяма степен са в зависимост от нивото на използваните техники и технологии при производството на хранителни продукти и напитки. В тази връзка голяма част от предприятията в отрасъла се нуждаят от техническо обновяване. Необходимо е и подобряването на търговския вид на продукцията чрез използването на съвременни опаковъчни машини.

Повсеместното разпространение на предприятията от ХВП се дължи както на богатата суровинна база, така и на потреблението, което е повсеместно и ежедневно. През последните години обаче ХВП загуби обширните си пазари в източна Европа и се наложи преориентирането и към пазарите на ЕС, където страната ни трябва да се конкурира с вече доказани производители на хранителни продукти и напитки от западна Европа. Тези промени във външните пазари доведоха до ограничаването на приходите и възможностите за инвестиции в ХВП.

Благоприятен фактор за развитието на ХВП са демографските ресурси и по-точно работната сила, която има производствен опит и квалификация, но ѝ липсва мотивация, поради ниските работни заплати.

Влиянието на транспортният фактор може да се разкрие както по отношение бързината на превозите, така и по отношение на условията за транспортиране на бързоразвалящи се храни и напитки.,които изискват специализирани транспортни средства - хладилници,цистерни и др.

Екологичният фактор оказва влияние върху ХВП в 2 направления: производство на екологично чиста продукция;опазване на природната среда /почви, води, въздух/ при производствата от ХВП.

Като цяло както природните ,така и повечето от социално-икономическите фактори оказват благоприятно влияние върху развитието на ХВП в страната ни.

IV.Развитие и отраслова структура на хранително-вкусовата промишленост.

ХВП е традиционен отрасъл за страната ни, като наред с текстилната промишленост тя дава тласък за развитието на българската индустрия. Кланиците, мелниците, маслобойните, мандрите и сушилните за тютюн са едни от първите индустриални предприятия в земите ни. До края на 40-те години на ХХв. ХВП дава облика на цялата българска индустрия, разчитайки на суровинната база и осигурените пазари у нас и в чужбина. В края на 30-те години преработвателните мощности в ХВП значително надвишаваха суровинната база..

Промени в дела на ХВП в ОПП, броят на заетите и предприятията

Показатели 1939г. 1985г. 1989г. 1990г. 1991г. 1999г

дял в ОПП/% 51,2 23,9 20,5 22,9 27,8 19,7

брой заети 33688 171864 177169 168317 142599 114203

предприятия 1771 324 381 389 482 12082

След Национализацията през 1947г. бяха построени огромни преработвателни мощности, които определяха до голяма степен и специализацията на земеделието ни. Осигурените пазари в СИВ за продукцията на ХВП от една страна позволи нарастването на обема на продукцията ѝ, но от друга страна снижи значително качеството ѝ. Днес страната ни разполага с огромни преработвателни мощности, които обаче не се натоварват, поради спада на селскостопанската продукция и конкуренцията на външните пазари за продукцията на ХВП.

ХВП включва значителен брой подотрасли, които се различават значително по спецификата на произвежданата продукция .

1.Месна промишленост. Този подотрасъл заема водещо място в структурата на ХВП, тъй като продукцията му осигурява пълноценното хранене на населението на България. Началото на подотрасъла датира от 30-те години с построяването на клиницата в София.. До края на Втората световна война в подотрасъла работят множество малки предприятия, които са спомагали за по-голямата мобилност на производството , съобразно търсенето на пазара и за снижаването на транспортните разходи при

осигуряването на суровините и за доставките на пазарите.

След края на Втората световна война в отрасъла започва строителството на месокомбинати в основните потребителски центрове/настоящите областни центрове/, което довежда до проблеми с осигуряването на суровини и значително оскъпяване на продукцията за сметка на транспортните разходи.

През последните 10 години много бързо се разви частният сектор в подотрасъла осигуряващ над 98% от общата му продукция. Намалването на селскостопанската продукция доведе и до значителен спад на производството в месната промишленост.

Основни производства на месната промишленост/хил.т./

продукти 1970г. 1975г. 1980г. 1985г. 1990г. 1995г. 1999г.

месо 270,5 399,5 462,3 522,3 550,5 130,6
66,0

месни

произв. 52,6 85,1 91,2 118,6 134,0 52,3
35,0

св.мас 25,7 44,7 35,6 31,0 45,4 2,2
1,0

Поради особеностите на готовата продукция и нейната транспортабилност предприятията в отделните региони на страната ни са с различна специализация. В

районите с развито животновъдство /Добричко, Русенско, Видинско и др./ са построени предприятия произвеждащи месни произведения и замразено месо. За транспортирането на продукцията до основните потребителски центрове тези предприятия бяха снабдени със специализирани транспортни средства /хладилни камиони и др./.

Предприятията в по-големите потребителски центрове са специализирани основно в производството на прясно месо за консумация и нетрайни колбаси, които са с ниска транспортабилност.

С характерни особености се отличават птицекомбинатите, създадени в края на 70-те години. В тях се осъществява както отглеждането на бройлери, така и производството на птиче месо и други продукти. Основните птицекомбинати работят в зърнопроизводителните райони на страната ни / Стара Загора , Силистра, Монтана и др./ . Най-големият птицекомбинат в България и на Балканите е в град Левски. Неговата локализация се дължи на 2 фактора - суровинен и транспортен.

Успоредно с намаляването на продукцията през последните няколко години се отбелязва и значителна промяна в структурата на добитото месо. В края на 80-те години над 50% от месото бе свинско, 22%-пилешко и 18%-говеждо. Днес 55% от месото е свинско, 33%-пилешко и само 8%-говеждо. Тази промяна се дължи основно на безконтролният износ на живи животни в средата на 90-те години и липсата на храни за голяма част от животните.

Основната част от месото и месните произведения /около 61%/ се произвеждат в северна България и главно в Габровска, Плевенска, Варненска, Шуменска и Добричка области. В южна България основни производители на месо и месни произведения са Благоевградска, Бургаска и Смолянска области.

2. Консервна промишленост.

Този подотрасъл на ХВП се развива в България след края на Първата световна война. До 1915г. у нас е имало само 1 консервна фабрика, а през 1939г. техният брой достига 100., в които са се произвеждали около 10000т. консерви. Развитието на подотрасъла

през периода се дължи на осигурените пазари за продукцията му в Германия.

След края на Втората световна война развитието на консервната промишленост в България бе свързано с богатата суровинна база и обширните пазари в рамките на СИВ. В тази връзка през 80-те години страната ни произвеждаше годишно около 700000т. консерви и детски храни. След 1989г. успоредно с намаляването на селскостопанската продукция и разпадането на СИВ продукцията на консервната промишленост спадна значително.

Основни производства в консервната промишленост/в хил.т./

производство 1970г. 1975г. 1980г. 1985г. 1990г. 1995г. 1999г

консерви:

Месни 18,4 54,4 37,6 40,0 39,5
14,0 10,0

Рибни 7,2 13,1 12,3 12,4 7,7
2,3 1,8

Зеленчукови 242,8 261,6 312,7 378,5 244,4 134,4
71,2

Плодови 221,9 226,1 238,8 274,8 210,9 31,6
29,0

Детски храни - - - 19,2 12,3

□□□□□□□ 3,0□□□□□ 1,5

Във връзка със спецификата на суровините отделните производства на консервната промишленост имат различна териториална концентрация.

Специализирани в производството на зеленчукови консерви са предприятията в зеленчукопроизводителните райони на страната ни - Плевенска, Търновска, Видинска и Хасковска област.

Предприятията в Пловдив, Стамболийски, Асеновград и Първомай произвеждат както зеленчукови, така и плодови консерви/ с преобладаването на първият вид/, поради специализацията на региона в отглеждането на зеленчуци и плодове. Днес 4 области /Пловдивска, Пазарджишка, Търновска и Плевенска/ дават над 64% от зеленчуковите консерви в страната, като водещи са Пловдивска и Пазарджишка области, поради богатата суровинна база на територията им. Наред със зеленчуковите консерви в предприятията в Пловдив, Пазарджик, Горна Оряховица и Плевен се произвеждат още доматино пюре и сок-около 60000т. годишно.

Производството на плодови консерви е локализирано основно в районите на отглеждане на плодови насаждения.-Ловеч, Кюстендил, Силистра, Сливен, Бургас и др. През последните 3 години производството е нарастнало около 2 пъти, поради увеличените добиви на плодове в страната ни. Наред с плодите консерви се произвеждат и мармалади /около 4000т./, конфитюри и сладка/около 5000т./, компоти/около 15000т./, плодови сокове/около 3000т./ и плодови сиропи/около 10т. годишно/. Основната част от тези производства през 1998г. е дадена от предприятията в северна централна България/ около 28%/ и Западният Тракийско-Родопски регион/около 26%/.

Производството на месни консерви през последните години намаля значително поради липсата на суровини. То е застъпено в Пловдив, Плевен, Пазарджик, Велико Търново, Шумен и др.

Готови детски храни се произвеждат основно в предприятията в Асеновград и Свищов /пюрета, ризон и др./.

Наред с тези основни производства ,към консервната промишленост се отнася и производството на :пектин /Перник/, гроздов концентрат /Сливен,Шумен,Бургас,Ямбол и др./, плодови каши /Пазарджик/, зеленчукови сокове /Пловдив/,червен млян пипер/Сливен,Стара Загора,Пловдив/,сушени зеленчуци/Пловдив,Ямбол и др./,замразени зеленчуци/Плевен,Пловдив,,Монтана,Ямбол/ и др.

Основните центрове на консервната промишленост са София,Пловдив, Пазарджик, Бургас, Благоевград, Сливен, Плевен и Горна Оряховица.Най-изявеният регион за производството на консерви е западният Тракийско-Родопски.По-голямите предприятия в него са тези в Пазарджик,Пловдив,Асеновград и Стамболийски.

Изявен регион е и северна централна България, където основните предприятия са в Джулюница,Горна Оряховица, Полски Тръмбеш,Плевен и Ловеч.

В перспектива се очаква нарастване продукцията на консервната промишленост при очакваното нарастване и на земеделската продукция.

3.Мелничарска промишленост.

Отрасълът се развива в края на XIXв. След Освобождението са построени редица големи мелници в основните потребителски центрове – София,Варна,Русе,Бургас,Стара Загора. В края на 1946г. в България е имало над 6000 воденици и около 900 валцови мелници. По-голямата част от тях са закрити, а останалите стават базата за построяването на мелнични комбинати , в които наред с производството на брашно е застъпено и производството на макаронени изделия, фуражи за животните.и нишесте.

Основен продукт на подотрасъла е брашното. До средата на 90-те години в продължение на 20-тина години производството на брашно се задържаше на около 1млн.т. годишно. През последните 5 години има значителен спад в производството му /680000т. за 1999г./ ,поради проблемите с добивите на пшеница и намалялата консумация на хляб от населението във връзка с нарастването на цените. В България има около 20 мелници, произвеждащи брашно, като най-големите от тях са в Долна

Митрополия, Бургас, София, Червен бряг, Стара Загора, Благоевград и Ямбол.

Производството на макаронени изделия /макарони, фиде, юфка, кус-кус, спагети др./ е застъпено в най-големите мелнични комбинати - Добрич, В. Търново, София, Червен бряг, Бургас и др. През последните 4-5 години производството им отново спада и сега е около 11000т. годишно. Нарастване на производството се отбелязва при нищетето / около 14000т. /

Производството на концентрирани фуражи може условно да се отнесе към мелничарската промишленост, поради съвпадането на технологията на производството. То е застъпено в зърнопроизводителните региони на страната ни и в регионите с развито животновъдство. Най-големите фуражни комбинати са построени в Добрич, Търговище, Бойчиновци, Брегово, Дунавци, Сливен, Елхово и др. Като суровина в тях се използват фуражната царевица, ечемика и някои отпадъчни продукти от производството на брашно. Намалването на продукцията и животните доведоха до значителен спад и на производството на фуражи, което е около 900000т. годишно при над 3млн.т. в края на 80-те години.

Към мелничарската промишленост условно може да се отнесе и преработката на ориз. През последните 20 години производството и обработката на ориз са спаднали около 20 пъти.. Преработването на тази ценна храна се извършва в предприятията в Пловдив, Пазарджик и Ямбол.

Около 60% от продукцията на мелничарската промишленост се дава от предприятията в южна България, въпреки че около 2/3 от основната суровина за подотрасъла/пшеницата/ се добива в северна България. Това се дължи на концентрацията на население в южна България.

4.Хлебопроизводство.

Основният фактор ,определящ развитието на хлебопроизводството и териториалната му организация е потребителският. В тази връзка то е концентрирано в големите градове, където са построени по 1-2 хлебозаводи. С най-големи производствени мощности са хлебозаводите в София, Пловдив, Варна, Бургас и другите най-големи

градове..През последните няколко години се произвеждат около 0,8 млн.т. хляб годишно и около 20000т. закуски.Тези производства днес са застъпени основно в частният сектор, поради което се отбелязва значително разнообразяване на асортимента и повишаването на качеството на хляба и хлебните изделия. Хлебопроизводството се явява естествено продължение на мелничарската промишленост, тъй като то е основният консуматор на брашно. В перспектива се очаква запазването на обема на производството на хляб и хлебни изделия, във връзка с традициите на храненето на българското население.

5.Тютюнопреработвателна промишленост.

Този отрасъл включва производството на ферментирал тютюн и тютюневи изделия - традиционни за страната ни производства. Териториалното разположение на предприятията от отрасъла е повлияно главно от суровинния фактор,тъй като около 90% от производствените разходи за ферментирал тютюн са за суровини и за тяхната първична преработка. Силно влияние оказва и фактора “работна сила” със своята квалификация, производствен опит и брой, тъй като редица манипулации при обработката на тютюна са трудоемки.

Тютюневата промишленост е важен отрасъл на ХВП и на НС, защото осигурява значителна част от износа на страната ни. Значението на отрасъла се определя и от осигуряването на работни места и приходи за значителен дял от населението.

През последните 10 години се отбелязва трайна тенденция към намаляване на производството в отрасъла във връзка с намаляването на добивите на тютюн в страната и стесняването на външните пазари. През 1999г. са произведени 60200т. манипулиран тютюн и над 33000т. тютюневи изделия.

В страната ни са се оформили 2 района на тютюнопроизводство:

Южният район е специализиран в производството на манипулиран и ферментирал тютюн, както и на разнообразни тютюневи изделия. Основните центрове са Пловдив, Хасково, Стара Загора, Кърджали. В района се произвеждат около 50% от манипулирания тютюн в страната ни.

Югозападният район е специализиран също в обработката на тютюневите листа и производството на тютюневи изделия. Основните му центрове са Дупница, Благоевград и София. В района се произвежда около 1/3 от манипулираният тютюн в страната.

В процес на формиране са североизточният и югоизточният райони на тютюневата промишленост. В тях обаче съществува значителна диспропорция между капацитета на преработвателните мощности и обема на добивите на тютюн. Основните центрове в тези региони са Плевен и Ямбол.

В перспектива се очаква нормализирането на условията за отглеждане и изкупуване на тютюн, с което продукцията ще нарастне.

6.Захарна промишленост.

Производството на захар се развива след Освобождението с построяването на захарната фабрика в София и разширяването на площите със захарно цвекло. По-късно са построени и предприятията в Горна Оряховица, Долна Митрополия, Русе и Пловдив, в които преди Втората световна война са се произвеждали около 25000т. захар и 6000т. захарни изделия. След войната са построени предприятията в Камено, Лом и други селища, а производството на захар и захарни изделия нараства неколкостранно. След 1989г. производството на захар и захарни изделия спадна значително, като за това допринесе и ограничаването на вътрешният и външният пазар за продукцията. В началото на 90-те години производството на захар спадна под 200000т., а на захарни изделия - около 90000т., /включително 15000т. шоколадови изделия/. През последните години този спад продължава и през 1999г. са произведени 130000т. захар и 37000т. захарни изделия., от които 21200т. са шоколадови изделия.

Териториалното разположение на предприятията от отрасъла отразява влиянието основно на 2 фактора - суровинният и потребителският. Предприятията, произвеждащи главно захар са разположени в цвеклопроизводителните райони на страната - Лом, Долна Митрополия, Горна Оряховица, Русе, Девня, Камено, Пловдив. Основните предприятия за производството на захарни и шоколадови изделия са разположени в потребителските центрове или в близост до тях - София, Пловдив, Стара Загора, Варна, Лом, Своге и др.

Основната част от производството на захар и захарни изделия в страната ни е съсредоточено в предприятията в Долна Митрополия, Горна Оряховица, Камено - общо над 2/3 от продукцията в страната.

Наред с производството на захар ,захарни и шоколадови изделия ,в предприятията се произвеждат и редица други ценни продукти - спирт, фузелово масло, цвеклови резанки , меласа и др.Те намират широко приложение както като храна за животните, така и в парфюмерийното и фармацевтично производство. Всичко това определя добрите перспективи пред развитието на отрасъла в страната ни.

7.Добив и пакетиране на сол.

Солодобивът се базира на находището на каменна сол/солен щок/ край с.Мирово /Провадийско/ и на морските солници между Бургас и Поморие. Добитата сол край село Мирово се използва като суровина в "Соди" Девня, а морската сол се използва в животновъдството и за производството на луга. През последните 10-тина години добивът на сол се задържа на около 90000т.

8. Млекопреработвателна промишленост.

Към отрасъла се отнасят производствата на прясно и кисело пастьоризирано мляко,млечни масла,сирене, кашкавал, извара, сметана, сухо мляко, сладолед и други ценни хранителни и отпадни продукти. Млечната промишленост е стар и традиционен за страната ни отрасъл,носещ значителни валутни приходи както преди,така и след Втората световна война.

Преди Втората световна война в страната ни е имало над 3000 частни мандри обработващи около 200000 т.мляко годишно.След войната голяма част от тези дребни предприятия в отрасъла бяха закрити,а на тяхно място бяха построени огромни преработвателни мощности в сегашните областни центрове.Това доведе до прекомерно разширяване ареалите за снабдяване със суровина и оскъпяване на продукцията.

Производство на млечни продукти в България

производства: 1939г. 1970г. 1980г. 1990г. 1995г. 1999г.

мляко -т. 100000 203000 460000 586000 156000 112000

масло-т. 694 14100 19800 21600 2100 1700

сирене-т. 13400 70400 92500 117500 48100 34700

кашкавал-т. 3500 13900 16800 32500 8600 7400

Успоредно с намаляването на производството в отрасъла през последните 10 години значително бе променена и конюктурата на външните и вътрешните пазари, поради което износьт на млечни продукти спадна около 5 пъти, достигайки едва 4000т. през 1999г.

Основният **район** за производство на млечни масла е североизточна България - над 2/3 от маслото в страната ни. Главни центрове на това производство са Добрич, Шумен, Плевен и Монтана.

Производството на кашкавал е концентрирано основно в северна централна България / областите Ловеч, В.Търново, Габрово, Търговище, Русе/ . В този регион от страната ни е концентрирано и почти 2/3 от производството на сирене. Основни центрове на тези производства са София, Самоков, Варна, Добрич, Плевен и Видин. Областите

Русе, Силистра, Търговище и Разград дават около 25% от сиренето и кашкавала в страната ни.

Производството на сухо мляко е концентрирано в Монтана, а на сладолед - във В.Търново, Варна и София.

През последните няколко години в отрасъла бързо се разви частният сектор, представен от малки, но мобилни по отношение суровините и пазарите предприятия. Това позволи значително подобряване на качеството на продукцията и снижаването на нейната себестойност.

9. Винарска и спиртоварна промишленост.

Производството на вино и други спиртни напитки е стар и традиционен поминък за населението в земите ни още от времето на Траките. За начало на промишленото производство на спиртни напитки обаче може да се говори едва след Освобождението., когато са изградени множество частни и кооперативни изби произвеждащи продукция както за вътрешния така и за външния пазар. Значително разширение на производствените мощности за вина и други спиртни напитки се извършва след Втората световна война, за което допринася и факта, че България се специализира в тези производства в рамките на СИВ. През 1939г. в страната ни са били произведени около 6 млн. литра вино, а в началото на 80-те години производството достига над 550 млн. литра. През 1999г. са произведени 233 млн. литра гроздови вина, 3,3 млн. литра винен концентрат и едва 63000 литра ликьорни вина..

В България е застъпено и производството на малиново вино/ Берковица, Долна баня, Костенец/ и подсладени напитки/Лясковец, Перушица, Варна, Благоевград, София/.

На базата на специализация и концентрация на производството в страната ни са формирани следните винопроизводителни райони:

Черноморският район включва 2 изявени подрайона на винопроизводство:1/.Бургаски-

с центрове Поморие , Айтос, Сунгурларе.

2/.Варненски - с центрове Провадия и Варна. Районът е специализиран основно в производството на бели вина и други спиртни напитки на гроздова основа.

Северна централна България е изявен винопроизводителен и лозарски район в който се включват 2 подрайона:

1/.Лясковски - с центрове Павликени, Лясковец, Сухиндол, Бяла Черква,В.Търново.

2/.Плевенски - с центрове Плевен и Ловеч.

Районът е специализиран в производството на бели и червени трапезни вина и подсладени напитки с ниско алкохолно съдържание.

Горнотракийският район включва също 2 изявени подрайона:

1/.Чирпански - с центрове Хасково и Чирпан. Специализиран е в производството на червени обикновени и шампанизирани вина.

2/.Пловдивски - с центрове Перушица,Асеновград, Септември. Специализиран е в производството основно на червени трапезни вина.

Изявени винопроизводителни микрорайони в страната са Русенският, Силистренският, Видинският, Сливенският, Ямболски и Благоевградски. Под въздействието основно на потребителския фактор бутилирането на вина е застъпено и в София.

Днес около 60% от производството на гроздови вина в страната ни е съсредоточено в югоизточна и северна централна България и по-конкретно в областите Бургас, Сливен, Ямбол, Плевен и В. Търново.

Под въздействието на суровинният фактор производството на **ракия и спирт** е концентрирано в Троян, Русе, Чирпан, Бургас, Сливен, Лясковец, Ловеч, Перушица, Пазарджик, Преслав и др. През 1999г. са произведени 20,4 млн. литра ракии и около 30 млн. литра спирт.

На базата на спирт у нас се произвеждат редица марки водки, уиски, джин и други спиртни напитки в Пловдив, Добрич, София, Търговище, Карнобат и др.

В перспектива се очаква производството на вина, ракии и други спиртни напитки в България да се разшири, поради високото им качество и търсенето им на външните пазари.

10. Производство на безалкохолни напитки.

Под въздействието основно на потребителският фактор през последните 30 години в България значително се разшири производството на безалкохолни напитки застъпено предимно в най-големите консумативни центрове., поради огромният обем на готовата продукция. В страната ни се произвеждат множество местни и световноизвестни марки безалкохолни напитки - Кока кола, Пепси кола, Фанта, Оранжеда и др. В началото на 90-те години производството на безалкохолни напитки достигаше около 650 млн. литра годишно, докато днес то е около 470 млн. литра. Този спад се дължи главно на ограничаването на покупателната възможност на българското население и намаляването на консумацията през летния туристически сезон. Най-големи производствени възможности имат предприятията за безалкохолни напитки в София, Стара Загора, Търговище, Варна, Пловдив.

Страната ни е известна по света с бутилираната си минерална вода от марките "Горна баня", "Хисаря", "Михалково", "Наречен", "Песнопой" и др. Необходимо е обаче рационална експлоатация и на редица други минерални извори, чиято вода не се използва в момента.

11. Пивопроизводство.

Този отрасъл обхваща производството на светло пиво и на Портер /тъмно пиво/. Териториалната му организация се определя главно от потреблението, поради нетрайността на готовата продукция и огромният ѝ обем. Транспортните разходи достигат около 20% от себестойността на продукцията, поради което транспортният фактор също определя разполагането на предприятията в основните консумативни центрове. Около 50% от себестойността на готовата продукция се пада на суровините. Те са представени основно от светъл **малц /получава се от пивоварен ечемик/ и хмел.** За 1000 литра пиво се употребяват около 200-300 кг малц, 20 кг хмел и 1000 литра пивна мъст. За превозите на суровините обаче се изразходват около 10 пъти по-малко средства отколкото за транспортирането на готовата продукция. По тези причини още в края на XIX в. първите бирени фабрики са били ориентирани към централните на потребление -София, В.Търново, Шумен, Плевен, Пловдив.

През последните 40 години производството на пиво бързо нараства поради търсенето му на вътрешния и външните пазари. В началото на 60-те години са били произвеждани около 170 млн. литра пиво, а днес производството е намаляло до 380 млн. литра/1999г./.

В страната работят 13 пивоварни, произвеждащи различни марки пиво, отличаващо се със специфичния си вкус.

12. Растително-маслена промишленост.

Към този отрасъл се отнася производството на растителни хранителни масла, главно от слънчоглед. До края на Втората световна война България е внасяла зехтин от Италия, Турция и Гърция, поради масовото му използване за домакински нужди. С нарастването на площите със слънчоглед след Първата световна война у нас започва и производството на слънчогледово олио в множество малки частни маслобойни /около 496 през 1939г./ . През последните 50 години броят на предприятията е намалял над 50 пъти, а производството на олио е нарастнало около 4 пъти., достигайки 200000т. през 1999г. Основните предприятия са съсредоточени в районите на отглеждането на слънчоглед, поради факта, че теглото на суровините надвишава това на готовата продукция около 2,5 пъти. С най-голям капацитет са предприятията в Добрич, Бургас,

Костинброд, Стара Загора, Полски Тръмбеш, Провадия, Шумен, Лом и Хасково..

При производството на олио се получават и ценни продукти като шрот, кюспе и други, които се използват в животновъдството. Към отрасъла се отнася и производството на маргарин в Добрич. Годишно се произвеждат около 10000т. маргарин, като през последните 5 години то бележи постоянен растеж, поради търсенето му на вътрешният пазар.

На базата на отпадъчните продукти от производството на растителни масла в много предприятия е застъпено и производството на **сапун**. То намалява през последните години, като през 1999г. са произведени едва 1400т. сапуни в Добрич, Костинброд, Бургас и Стара Загора.

В страната ни е застъпено и производството на редица перилни препарати в предприятията в Бургас, Верила и Костинброд. Тези производства са затруднени от скъпоструващите вносни съставки. През 1999г. са произведени 4500т. перилни препарати.

V. Териториална структура на ХВП.

Въз основа на концентрацията на производствени мощности и специализацията им в страната са формирани следните райони на ХВП:

1. Южен. Той обхваща Горнотракийската низина, източни Родопи и югоизточна България. В него са застъпени множество производства на базата на богатата му суровинна база: консервна, месна, млечна, винопроизводство, тютюнева, захарна, растително-маслена, мелничарска. В района се произвеждат около 40% от продукцията на ХВП в страната ни. Основните центрове са Пловдив, Стара Загора, Ямбол, Хасково и Кърджали. Под влиянието на различни фактори, в района се очертават следните зони със съответна производствена специализация:

Горно-тракийската низина е специализирана в консервна промишленост, тютюнева,

месна, млечна, винопроизводство.

Източните Родопи са специализирани главно в тютюневата промишленост.

Югоизточна България е специализирана в мелничарска, растително-маслена, захарна, винопроизводство, консервна /рибни консерви основно/, солодобив.

2.Северна България. Районът обхваща Дунавската равнина и Предбалкана. В него се произвеждат около 45% от продукцията на ХВП в страната ни. Развитието на ХВП в района се базира на богатата суровинна база и изгодното му географско положение. Специализиран е в месна, млечна, консервна, мелничарска, захарна, винарска промишленост и растително-маслена. Силно развити са пивоварната промишленост и производството на безалкохолни напитки. Основните центрове са Плевен, Русе, В.Търново, Горна Оряховица, Левски и др.

3.Югозападна България. Районът е специализиран основно в консервната и тютюневата промишленост, пивопроизводство, производството на безалкохолни напитки и месна промишленост. Основният фактор за неговото развитие е потреблението в столицата.

VI.Проблеми и перспективи за развитието на ХВП.

Бъдещото развитие на ХВП в страната ни е свързано с решаването на следните основни проблеми:

1/.Суровината. Решаването на този проблем е тясно свързано с промените в селскостопанското ни производство, тъй като ХВП преработва около 65% от селскостопанската продукция в страната ни.За решаването на този проблем от значение е и развитието на т.н."Агробизнес" на базата на интеграция между селскостопанското производство,производството на храни и напитки и тяхната търговия.

2/.Пазарите. Страната ни загуби обширните пазари в Източна Европа през последните 10 години, което влияе отрицателно върху ХВП и развитието на селското ни стопанство. В бъдеще отново трябва да се завоюват тези традиционни за хранителната ни промишленост пазари. Същевременно чрез повишаването на качеството на продукцията страната ни трябва да пробие и на пазарите на ЕС.Това може да се постигне освен чрез повишаването на качеството и чрез снижаване на себестойността на производството.

3/.Търговският вид на крайната продукция. Този проблем е тясно свързан с проблема за пазарите, тъй като страната ни все още изостава в това отношение от западните производители.

4/.Рекламата на продукцията е важен проблем пред всички български производители, които едва сега откриват значението ѝ за реализацията на продукцията си.

5/.Технологичното обновление е също важен проблем който може да реши и редица други проблеми на ХВП -пазарите, себестойност,качество и др.